

Te Rārangi Pātai Mō Tēnā Mō Tēnā

Te Tatauranga o ngā Tāngata Huri i te Motu me ō rātou Kāinga Noho te Tūrei, te 5 o Poutū-te-rangi 1996

Mēnā he pātai āu:

- Tirohia ngā kupu whakamārama
- Waeahia atu te Waea Āwhina Tatauranga kore utu

0800 80 1996

Mō ia pātai:

tohungia pēneitia tētahi, ētahi porohita rānei

tuhia pēneitia ngā tau

me pūmatua te āhua o tō tuhi whakautu

NGAERE WHITI

Arumia te pere e whai mai ana i tāu i tohu ai.

Hei taurira, mēnā

i tohua e koe tēnei porohita, haere ki te pātai 55.

kāore → Haere ki te 55

Me tino whakakī mai tētahi o ēnei pukapuka kahurangi nei mō ia tangata kei Aotearoa nei i te pō o te Tūrei, te 5 o Poutū-te-rangi 1996, tae atu hoki ki ngā kōhungahunga.

Ko ngā kōrero e homai ana e koe, e kohia ana i raro i te mana o te Ture Tatauranga (1975).

Ka whakamahia ēnei kōrero mō ngā take tatauranga anake. Ka tikina atu i ngā whakautu o te Tatauranga tētahi hunga mō tētahi rangahau e pā ana ki te hunga hauā (tirohia ngā kupu whakamārama i te Rārangi Pātai mō te Kāinga).

Ka noho tapu ō kōrero ki te Tari Tatau o Aotearoa, mā te Ture Tatauranga (1975) anō hoki e tiaki.

Len Cook

Len Cook

Te Kaitatau Matua a te Kāwanatanga

1 Ko wai tō ingoa?

Tō ingoa whānau/mārena rānei

Ō ingoa katoa, atu i tō ingoa whānau/mārena rānei

2 Āta tuhia tō kāinga noho.

Mehemea kei te tāone, tuhia mai:

- te nama o te whare
- te nama me te ingoa o te tiriti
- te tāone
- te wāhi o taua tāone

Mehemea kei wāhi kē, tuhia mai:

- te takiwā
- te marae
- te huarahi rānei kei reira tōu kāinga

whenua

3 E hia tau koe e noho ana i tō kāinga noho, arā, tērā i tuhia rā e koe i te pātai 2?

kāore i kotahi tau

KO TĒNEI RĀNEI

ngā tau

4 I hea koe e noho ana e rima tau ki muri, i te 5 o Poutū-te-rangi 1991?

- kāore anō au kia whānau i taua rā
- i taku kāinga i tuhia i te pātai 2
- i kāinga kē i Aotearoa nei → Āta tuhia mai

i whenua kē → Tuhia mai te ingoa

5 Kei te pātai 2 e mau ana tō kāinga noho; kei reira tonu koe i te pō o te Tūrei, te 5 o Poutū-te-rangi 1996?

āe → Haere ki te 6

kāore → Tēnā tuhia mai.

Mehemea kei te tāone, tuhia mai:

- te nama o te whare
- te nama me te ingoa o te tiriti
- te tāone
- te wāhi o taua tāone

Mehemea kei wāhi kē,

tuhia mai:

- te takiwā
- te marae
- te huarahi rānei kei reira tōu kāinga

6 He tāne koe, he wahine rānei:

tāne

wahine

7 Tuhia mai tō rā whānau.

rā (hei taurira: 29) marama (hei taurira: 11) tau (hei taurira: 1963)

8 I whānau mai koe i tēhea whenua?

Aotearoa → Haere ki te 10

Ahitereiria

Ingarangi

Kōterana

Hōrana

Hāmoa

Kuki Airani

Whiti

whenua kē → Tēnā tuhia mai

9 Nō nawhea koe i tau mai ai ki Aotearoa, noho tūturu ai?

marama

tau

10 Tohungia ngā momo tāngata e whai pānga atu ana koe.

Māori

Pākehā

Pākehā whenua kē

Hāmoa

Māori Kuki Airani

Tonga

Niue

Hainamana

Īnia

ētahi atu (arā, WHITI, MAREIA) tuhia mai

Ko tēhea o ēnei?

Ingarihi

Tatimana

Ahitereiria

Kōtimana

Airihi

tētahi atu

11 Tohungia te katoa o ngā porohita e hāngai ana ki a koe.

e noho tūturu ana koe i Aotearoa → Haere ki te 12

e mahi ana koe i Aotearoa

KĀORE koe i te noho, i te mahi rānei i Aotearoa

Haere ki te 54 i te whārangi whakamutunga

**Te Waea Āwhina Tatauranga
kore utu — 0800 80 1996**

12 Tohungia te katoa o ngā porohita e hāngai ana ki a koe. He aha ngā reo ka taea e koe te kōrero e pā ana ki ngā kaupapa māmā noa iho nei?

- Pākehā
- Māori
- Hāmoa
- Reo Rotarota o Aotearoa

reo kē (arā, KARIKI, → Tēnā tuhia mai ↓
WHITINAMU)

--	--

he kore noa iho (hei tauira: he tamariki rawa ki te kōrero)

13 He toto Māori ōu?

āe → **Haere ki te 14**

kāore → **Haere ki te 15**
 aua → **Haere ki te 15**

14 Kei te mōhio koe ko wai tō iwi, o iwi rānei?

- āe → Tuhia mai te
• ingoa me te
- kāore → rohe
o tō iwi, o iwi rānei.

Iwi	Rohe

15 He aha tō hāhi?

- he kore noa iho
- Karaitiana → Arā, ko tēhea o ēnei?
 Mihinare
- Hindu Katorika
- Muslim Rātana
- Buddhist Ringatū
- Hūrae Pehipitiriana
- tētahi atu Wēteriana
- tētahi atu tētahi atu

↓ Tuhia mai ↓

--

KO TĒNEI RĀNEI

kāore he kōrero

16 Ko wai o ēnei e noho tahi ana i tōu kāinga?

- ko tō tāne mārena, ko tō → **Haere ki te 19**
wahine mārena
- ko tō whaiāipo
- kua ko tētahi o ēnei

17 Kua mārena koe?

- āe
- kāore → **Haere ki te 20**

18 E pēhea ana te wāhi ki a koe ināianei?

- he pouaru → **Haere ki te 20**
- kua wāhia taku → **Haere ki te 20**
mārena
- kua wehe tūturu i taku tāne mārena, i taku wahine mārena → **Haere ki te 20**
- kāore i te noho mahue, engari ko te kāinga e noho nei au, he wehe kē atu i tō taku tāne/wahine rānei

19 Ko tēnei tō mārena tuatahi?

- āe
- kāore

20 Ko wai o ēnei e noho tahi ana i tōu kāinga?

- ko tō whaea
- ko tō matua
- kua ko tētahi o ēnei

21 Ko wai o ēnei e noho tahi ana i tōu kāinga?

- ko o/tō tama
- ko o/tō tamāhine
- kua ko tētahi o ēnei

22 Ko wai o ēnei e noho tahi ana i tōu kāinga?

- ko o/tō tuāhine, tuākana, teina
- ko o/tō tungāne, tuākana, teina
- kua ko tetahi o ēnei

23 He tangata atu anō e noho tahi ana i tōu kāinga?

- āe → Tuhia KATOAHIA. Hei tauira:
TAKU HOA NOHO WHARE, MATUA KEKE, HUNAONGA, KO TE TANE A TAKU WHAEA
- kāore

24 Āetia mai te katoa o ngā porohita e hāngai ana ki a koe. He mate anō tōu (kua 6 marama, neke atu rānei e pāpā mai ana ki a koe) e uaua ai, e kore ai rānei e taea e koe tētahi o ēnei mahi:

- ngā āhuatanga o te rā ka taea e te nuinga o tōu taipakeke
- te whakawhiti whakaaro, te kōrero tahi, te ngahau tahi rānei ki te tangata
- tētahi atu mahi ka taea e te nuinga o tōu taipakeke

KO TĒNEI RĀNEI

- kāore e uaua ana tētahi o ēnei mahi

25 He mate anō kua pā mai ki a koe, ā, kua 6 marama, neke atu rānei te roa ōu e pāngia ana e tēnei mate?

- āe
- kāore

26 Kei tēhea o ēnei reanga koe?

iti iho i te 15 tau → **Haere ki te 54 i te whārangi whakamutunga**

- 15 tau, nui ake rānei

27 He tangata kai hikareti tupeka koe i ngā rangi katoa?

KAUA KO ĒNEI: pipes, cigars, cigarillos

āe → **Haere ki te 29**

- kāore

28 I ōna wā, i kai hikareti anō koe ia rā?

- āe
- kāore

29 Ki ngā wāhine anake tēnei pātai. (Ko ngā tāne, haere ki te pātai 30.) E hia ngā tamariki i whānau ora mai i a koe?

- horekau ana

KO TĒNEI RĀNEI

i whānau ora mai

KO TĒNEI RĀNEI

- kāore he kōrero

30 Tohungia te katoa o ngā porohita e hāngai ana ki a koe. **I te whitu rā i mutu i te Rātapu, te 3 o Poutū-te-rangi:**

- i haere koe ki te whai i te mātauranga mō te 20 hōra, **nuku atu** rānei
- i haere koe ki te whai i te mātauranga mō te **iti iho** i te 20 hōra
- kua ko tētahi o ēnei

KO TĒNEI RĀNEI

**Te Waea Āwhina Tatauranga
kore utu — 0800 80 1996**

31 He tohu kura tuarua tōu?

āe

kāore → **Haere ki te 33**

32 He aha te tino taumata o ngā tohu o Aotearoa nei i riro mai i a koe

Kura Tiwhikete ahakoa kotahi noa te kaupapa

Tiwhikete Pae Tūaono ahakoa kotahi noa te kaupapa

Tiwhikete Whakauru i mua o te 1986 ahakoa kotahi noa te kaupapa

Kura Tiwhikete Pae Tuawhitu, Tiwhikete Pae Tuawhitu Whakarere Kura rānei

Te Takuhe, Te Whakauru, Te Karahipi Whare Wānanga rānei

he tohu atu anō rānei ous → Tēnā tuhia mai

he tohu nō tētahi kura o tāwāhi → Tuhia mai te tohu, me te whenua

33 He tohu atu anō rānei i riro mai i a koe, i tō whāinga i te mātauranga mō te toru marama, nuku atu? Pērā i: te tiwhikete ringarehe, te pōkairua, te tohu mātauranga.

KAUA KO ĒNEI

- ngā tohu kura tuarua
- ngā tohu kāore anō kia tutuki

āe

kāore → **Haere ki te 35**

34 Whakamāramahia ōu tohu. Mehemea nuku atu i te 2, tuhia ko ngā taumata tiketike rawa atu e rua.

Te ingoa o tōu tohu

Ngā kaupapa matua

Te ingoa o te kura me te whenua

Te tau i whakawhiwhia

Te ingoa o tōu tohu

Ngā kaupapa matua

Te ingoa o te kura me te whenua

Te tau i whakawhiwhia

35 Tohungia nō hea ngā whiwhinga moni KATOA i riro mai i a koe i ngā marama 12 tae mai ki tēnei rā.

KAUA KO ngā pūtea taurewa, nō te mea ehara ēnei i te whiwhinga moni.

ngā utu rā, utu tau, utu huahoko, utu whakaaro mai i ō wāhi mahi

ngā hua mai i āu mahi i tāu ake pakihī

ngā hua pūtea pēke, hua hea, moni rihī, ētahi atu pānga moni rānei

ngā moni āwhina a ACC

Te Penihana Kaumātua Kāwanatanga

Te Penihana Kaumātua motuhake (**kaua ko** te Penihana Kaumātua Kāwanatanga, te Penihana Hōia rānei)

Te Penihana Koremahi

Te Penihana Matua Takitahi

Te Penihana Mate

Te Penihana Tūroro

ngā moni āwhina taurā a te Kāwanatanga

tētahi atu momo penihana Kāwanatanga

(ahakoa ahu mai i hea)

ētahi atu whiwhinga moni tae atu ki ngā moni āwhina a tētahi kāore e noho tahi ana ki a koe

KO TĒNEI RĀNEI karekau he whiwhinga moni i ngā marama 12 tae mai ki tēnei wā

36 Mai i ngā momo whiwhinga moni katoa i whakaatuhia mai e koe i te pātai 35, e hia nei te nui o TE KATOA o ēnei moni

- i utua mai ki a koe
- i mua i te tangohanga o ngā tāke, me ētahi atu āhuatanga
- i ngā marama 12 e mutu ana ā te 31 o Poutū-te-rangi 1996?

nui ake ngā rironga moni i ngā whiwhinga moni

kore noa iho

\$1–\$5,000

\$5,001–\$10,000

\$10,001–\$15,000

\$15,001–\$20,000

\$20,001–\$25,000

\$25,001–\$30,000

\$30,001–\$40,000

\$40,001–\$50,000

\$50,001–\$70,000

\$70,001–\$100,000

\$100,001 nui ake rānei

37 Tohungia e koe te katoa o ngā porohita e hāngai ana mō tēnei pātai.

I te whitu rā i mutu i te Rātapu, te 3 o Poutū-te-rangi, ko tēhea o ēnei i mahia e koe mōu ake, mō tētahi atu rānei e noho tahi ana ki a koe?

KAUA KO ngā mahi i utua ai koe

ko ngā mahi whakapai whare, taka kai, whakatika whare, mahi māra, aha noa iho rānei, mōu ake, mō tētahi atu rānei o tō kāinga.

he tiaki tamaiti e noho ana i tō kāinga, ahakoa nāu ake, nā tētahi atu rānei.

he tiaki i tētahi kaumātua, tūroro, hauā rānei e noho tahi ana ki a koe.

KO TĒNEI RĀNEI

kaua ko tētahi o ēnei

38 Tohungia e koe te katoa o ngā porohita e hāngai ana mō tēnei pātai.

I ngā wiki e whā kua pahure, ko tēhea o ēnei i mahia e koe mō te kore utu, mā te hunga kāore i te noho i tō kāinga?

KAUA KO ngā mahi i utua ai koe

he tiaki i te tamaiti kāore e noho tahi ana ki a koe, mō te kore utu

ko ngā mahi whakapai whare, taka kai, whakatika whare, mahi māra, ko te tiaki rānei i tētahi kaumātua, tūroro, hauā rānei, mō te kore utu (KAUA KO ngā mahi mōu ake, mō tētahi atu rānei o tō kāinga)

he whakangungu, he whakaako, he āwhina i te kura, he tohutohu rānei, mō te kore utu

he haere ki te hui komiti, hui whakahaere, he whakatakoto kaupapa mā tētahi rōpū, hāhi, marae rānei, mō te kore utu

he kohi moni, he hokohoko mā tētahi rōpū, hāhi, marae rānei, mō te kore utu

ētahi atu mahi kore utu

- mō ngā tāngata kāore i te noho i tō kāinga
- mō tētahi rōpū, hāhi, marae rānei

Tēnā, tuhia mai ngā momo mahi i mahia. Hei tauira:

TE WHAKATIKATIKA I TE WAKA O TĒTAHI

HŌA: TE HARI KAI KI NGĀ TŪRORO NOHO

KĀINGA.

KO TĒNEI RĀNEI

kaua ko tētahi o ēnei

39 Mēnā i mahia e koe ētahi o ngā mahi o te pātai 38, whakautua tēnei pātai.

I ngā wiki e whā kua pahure, e hia katoa ngā hāora i pau i a koe ki ngā mahi i pātaihia i te pātai 38?

1–4

5–14

15–29

30–59

60 neke atu

Haere ki te whārangi i muri atu →

Te Waea Āwhina Tatauranga
kore utu — 0800 80 1996

40 Āetia mai te katoa o ngā porohita e hāngai ana ki a koe.
I te whitu rā i mutu i te Rātapu, te 3 o Poutū-te-rangi, ko ēhea o ēnei e hāngai ana ki a koe?

- i mahi koe i tētahi mahi whai utu, whai hua moni rānei mō te hāora kotahi, neke atu rānei. → **Haere ki te 41**
- i mahi koe mō te kore utu i tētahi pakihī whānau, pāmu whānau rānei. → **Haere ki te 41**
- e mahi ana koe i tētahi wāhi mahi, i tētahi pakihī, i tētahi pāmu rānei, engari **he take anō kāore koe i haere ki te mahi i tērā wiki.** → **Haere ki te 41**

KO TĒNEI RĀNEI

- kua ko tētahi o ēnei → **Haere ki te 51**

41 I roto i aua rā e whitu, kotahi anake tāu mahi, e rua, neke atu rānei?

KO ĒNEI ANAKE

- ngā mahi whai utu, whai hua moni rānei
- ngā mahi kore utu i te pakihī whānau, pāmu whānau rānei.

- kotahi anake → **Haere ki te 42**

- neke atu i → **Whakautua ngā pātai 42–47 mō te mahi e whakapaua ana ki te kotahi reira te nuinga o ō hāora mahi.**

42 I roto i taua mahi, ko tehea o ēnei e hāngai ana ki a koe:

- i utua koe
- nāu ake te pakihī, ko koe anake e mahi ana
- nāu ake te pakihī, he kaimahi āu
- nā te whānau te pakihī, te pāmu rānei, ā, kāore koe e utua ana

43 I tō mahi tūturu, he aha tō tūranga? Hei tauira:

RANGATIRA TOA HŪ, HE KAIWHAKAHAERE PĀMU HIPI, TANGATA TUA RĀKAU, KAIWHAKAAKO KURA TUATAHI?

44 I tō mahi tūturu, he aha te nuinga o ō mahi? Hei tauira:

HE WHAKAHAERE MOTERA;
HE WHAKATIKATIKA MOTOKĀ;
HE WHAKAUTU WAEA, HE PATOPATO KORERO?

45 Tuhia te ingoa o taua pakihī, o taua whakahaere rānei i mahi ai koe.

46 He aha te tino whāinga a taua pakihī, whakahaere rānei? Hei tauira:
HE WHAKATIPU HIPI, HE HOKO HŪ,
HE TUI KAKAHU?

47 I taua mahi, mahi ai koe i te nuinga o te wā:

- i te kāinga
- i tētahi atu wāhi → **Āta tuhia te wāhi mahi kei reira e whakapaua ana te nuinga o ō hāora mahi.**
 - te ingoa o te whare
 - te nama me te ingoa o te tiriti, te ingoa o te wāhi hokohoko rānei
 - te tāone
 - te wāhi o taua tāone, te rohe rānei
 - te takiwā

KO TĒNEI RĀNEI

48 E hia ngā hāora mahi ai koe ia wiki:

i te mahi i kōrerohia e koe i ngā pātai 42–47?

i ētahi atu mahi i whakaatuhia e koe i te pātai 41?

49 Āetia te momo waka i haere ai koe ki te mahi i te Tūrei, te 5 o Poutū-te-rangi. Āetia ko tērā i hari i a koe mō te roanga atu o tō haere.

- i mahi i te kāinga
- kāore au i haere ki te mahi i te Tūrei, te 5 o Poutū-te-rangi 1996
- pahi tūmatanui
- tereina
- i taraiwa motokā, taraka, pahi-iti motuhake
- i taraiwa motokā, taraka, pahi-iti pakihī
- mā runga motokā, taraka, pahi-iti nā tētahi atu i taraiwa
- motopaika
- pahikara
- mā raro
- tētahi atu (pērā i te tekehī, i te kaipuke, i te waka rererangi) → **Tēnā tuhia mai**

50 Mēnā kua whakautua e koe he pātai e pā ana ki tō mahi, haere ki te 54.

Ki te kore, haere ki te 51.

51 I kimi mahi koe i ngā wiki e whā kua pahure ake nei?

- āe
- kāore → **Haere ki te 53**

52 Tohungia e koe te katoa o ngā porohita e hāngai ana hei whakaatu i ngā huarahi i whāia e koe ki te kimi mahi whai utu, i roto i te whā wiki kua pahure.

- i tirohia ngā pānui nūpepa
- i tuhi atu, i waea atu, i haere-ā-tinana atu rānei ki tētahi kaituku mahi
- i whakapā atu ki Te Tari Mahi ki te kimi mahi
- i whakapā atu ki ngā hoa, ki ngā whanaunga ki te kimi mahi
- i whakapā atu ki ngā kaiāwhina i te hunga kimi mahi
- he aha atu rānei, hei tauira:
 - i whakapā atu ki tētahi pokapū kimi mahi,
 - i tuhi pānui kimi mahi,
 - i tahuri ki te whakatū i tāu ake pakihī

53 Mehemea i te wātea mai he mahi whai utu i tērā wiki, kua tīmata anō koe?

- āe
- kāore

54 Tēnā, hainahia te pukapuka nei. Mēnā kāore e taea tēnei rārangi pātai te haina e te tangata mōna ngā kōrero o roto, mā te tangata nāna i whakakī e haina.

E ki pono ana ahau, ki tōku mōhio e tika ana ngā kōrero kua tuhia nei e au.

Tēnā āta tirohia anō ngā pātai mō te tūpono kāore i whakautua ētahi e tika ana kia whakautua.

Tēnā rā koe mōu i aro mai.